

Palme i källaren

Kai Blomqvist

Privattryck

Sammanvärjningen 1659

*Dansk eller svensk? Om förrädaren
och glåpord. Nya lagar*

Borgmästare Siever Koefoed är rasande. Han går fram och tillbaka över golvet.

De sammansvurna har samlats i Jacob Palmes skänkstuga sent på kvällen. De sitter bänkade kring det stora bordet med stenskivan. Rummet är sparsamt upplyst. Jens Jacobsen, sonen till kyrkoherden i S:t Petri församling, har kommit tillbaka till Ystad samma dag. Han är ett slags budbärare mellan Köpenhamn, Malmö och Ystad. Jens bror studerar i Köpenhamn och därför får han tillstånd att åka dit. Han har också med sig bud från Jacobs bror Hans som deltar i sammansvärjningen. I Malmö har han träffat Jacobs svåger Hans Koefoed.

I skänkstugan finns två andra borgare, en ung adelsman från Högestad och en karl vid namn Svend. Han tillhör ett snapphaneband och har kommit till Ystad tillsammans med Jens Jacobsen.

Sievers utbrott gäller Jens Fribonde. »Den djävla förrädaren har säkert något i görningen igen. Inte nog med att han skeppar över de svenska dragonerna till Bornholm. Bara några månader efter Roskilde-freden. Han har mage att ta sig hit igen. Och nu håller fanskapet på med något tillsammans med Knut Andersson.»

»Jag kanske kan lösa problemet. En viss vana har jag.» Svend Snapphane har tagit fram sin kniv, prövar eggen med tummen, flinar och ser sig menande omkring.

Under hela hösten och våren har borgarna i Ystad pressats hårt av alla pålagor. Den nya svenska överheten har krävt inkvarteringar, leveranser av livsmedel, överskeppningar och befästningsarbeten i

en enda lång rad. Borgarnas hopp står nu till sammansvärjningen som leds från Malmö. Att en borgare från staden har blivit samarbetsman på svenskarnas sida kan de inte smälta.

Inger, Jacobs fru, kommer inrusande i skänkstugan. »Danskarna har landstigit vid Kabusa!»

Siever skrattar. »Kommer de redan? Jag väntade dem först i morgon.»

Alla utom Jacob lämnar i hast lokalen. En del beger sig till rådhuset, andra till skeppsbyggnaden. Jacob sitter en stund stilla, reser sig sedan beslutsamt och skyndar ut. Vinden ligger på från öster. Lätta sandmoln sveper fram genom gatorna.

Hos Jens Fribonde är ljus tända. Det tar en lång stund innan en springa vid dörren öppnas. »Vem är det?» hörs en förskrämd röst. Det är Jens hustru. När hon ser att det är Jacob öppnar hon dörren.

I somras hade hon varit på Mattorget för att handla. Några slynglar hade känt igen henne och tillsammans med ett par borgarmadamer hade de börjat kasta glåpord efter henne: »förrädare», »taska» och mycket annat. Hon trängdes in i ett hörn mellan några stånd. Hade inte Jacob kommit vet man inte hur det slutat.

Jacob hade varit nere vid sin ölbod på Stortorget och hör på väg hem oväsendet på Mattorget. Resolut tränger han sig rakt genom hopen, slår till armen på en pojke som tagit upp en hästskit för att kasta på Jens hustru, griper tag i kvinnans arm och drar henne med sig nedför Svinickegränd. Allt sker på några ögonblick. Ingen hinner reagera. På Långgatan släpper han kvinnan och går utan ett ord in genom bakporten till sin gård.

Jens Fribonde sitter vid bordet men reser sig när Jacob kommer in.

»Danskarna har gått iland vid Kabusa och svenskarna är på väg ut ur staden. Ge dig iväg, Jens, ditt liv är i fara.»

Hustrun springer in i kammaren och Jens ser förvirrad på Jacob. »Varför kommer du hit och varnar mig, Jacob?»

»Du vet på vilken sida jag står», säger Jacob. »Du vet också vad

jag tycker om det du gjort och tänker göra.» Jacob går bort till fönstret och fortsätter med ryggen vänd mot Jens: »Det har funnits tillfällen under det här året då jag glömt mig själv. Jag har hatat dig, Jens. Som alla andra här i staden.» Han vänder sig om. »Jag har ibland undrat. Är det för pengarna du gör det?»

Jens sätter sig vid bordet igen. Det blir tyst en lång stund. »Ja, det var för pengarna i början. Jag var ruinerad i höstas men över skeppningen av de svenska ryttarna till Bornholm räddade mig. När jag var fånge hos danskarna fick jag se ett och annat som fick mig att tänka. Jag träffade en del holländska och danska officerare. Svenskarna känner jag härifrån. Jag tror att ni andra bedömer läget fel. Det kan kosta oss mycket. Svenskarna kommer att hålla Skåne.» Jens blir tyst en stund. »Men hur det än går får vi ett helvete under en tid.»

Jacob sätter sig vid bordet mitt emot Jens. Han har inte väntat sig en bedömning av kriget. Den sakliga, nästan kyliga tonen i vad Jens säger har också överraskat honom. »Du har gjort ditt val och jag har gjort mitt. Vi vet inte vem av oss som får betala mest. Betala måste man alltid», säger Jacob.

»Ditt val då?» undrar Jens.

»Vad som hänt mig gör att jag ställer mig på danskarnas sida. Mera avgjort än de flesta som nu vill ta livet av dig. Men jag ser också kallt på läget. Liksom du. Urnes och Ahlefeldts landstigning kommer inte att bli någon befrielse för oss i Ystad. Det tror inte jag heller. Kanske kommer de också att bränna och plundra. I krig är det vi borgare som kommer i kläm. I fredstid är det förresten numera inte mycket annorlunda. Tullar, skatter, inkvarteringar. Det är besvärligt då också.»

Jacob blir tankfull. Jens lyssnar intresserat. »Det är händelser som styr oss», fortsätter Jacob. »Vi utnyttjas av andra för deras syften. Lagar, förordningar, taxor, kungliga dekret. Danskar eller svenskar: vi är ställda under regler som andra tvingar på oss.» Jacob ler och tillägger: »En myrstack lyder också under lagar. De är likadana överallt. De ändras inte. Men myrorna lyder under flera lagar

än vi. Vi kan befria oss från några lagar, bestämma själva, ändra på saker och ting. Om vi ser klart. I ett danskt Ystad har vi nått en liten bit längre än myrorna. Men inte särskilt långt.» Jacob skrattar. »I ett svenskt Ystad kommer flera lagar, flera viljor styra oss igen.»

»Varför?» frågar Jens.

»Osäkra människor lägger alltid på andra fler regler. Se på den svenske kommissarien som är här nu. Jag tror vi får en hel rad av Knut Anderssons sort om Ystad förblir svenskt. De känner sig osäkra i allt det nya och lägger på oss tyngre bördor.»

Jens hustru har kommit in under Jacobs utläggningar och ställer ett knyte på bordet. Jens reser sig, tar på sig rocken och hatten, kramar om sin hustru och vänder sig till Jacob. »Du ser mycket», säger Jens. »Vad du säger stämmer kanske för oss borgare och köpmän. Men för andra kvittar det lika.»

»Det har du säkert rätt i. Det går också att ändra på. Men nu kommer det att ta längre tid», säger Jacob.

»Hursomhelst, det är för sent nu», säger Jens och så skyndar han sig ut.

Jens Fribonde visste tydligen vad han talade om. Tre månader senare, i slutet av 1659, hade den skånska sammansvärjningen dränkts i blod på Malmö Stortorg. Skåne förblev svenskt. Sexton år av fred skulle följa innan Ystad på nytt härjades av krig, i kampen mellan svenskt och danskt.

I Ystad har åtminstone tre av släkten Koefoed varit borgmästare. I Malmö var också deras inflytande stort. Sedan länge hade man i den släkten ägnat sig åt politik. Under Horns krig 1644–45 fick tre bröder Koefoed bära skulden för Bornholms dåliga försvar och dömdes vid rättarting i Köpenhamn till stränga straff. Och 1658 mördade Jens Koefoed den svenske guvernören Prinzenskiöld och blev Bornholms befriare. Då råkade Jens Fribonde som var där omedelbart i fångenskap men rymde och tog sig över till Ystad och berättade om sammansvärjningen för de svenska myndigheterna.